

شورای عالی حوزه علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران
مدرسه علمیه حضرت خدیجه (سلام الله علیها)
تحقیق پایانی سطح ۲

عنوان:

جایگاه عرف در استنباط احکام

استاد راهنما:

خانم مرصیه سلامی

استاد داور:

خانم فاطمه فلاح تفتی

محقق:

فائزه علی‌پور

زمستان ۱۳۹۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تحمیدیه

پاس و ستایش مرخداى راجلّ جلاله كه آثار قدرت او بر چهره روز روشن، تلبان است و انوار حكمت او در دل شب تار، درخشان.

آفریدگارى كه خوشتن را به ما شناساند و دماى علم را بر ما كشود و عمرى و فرصتى عطا فرمود تا بدان، بنده ضعیف خویش را در طریق علم و

معرفت یازماید.

تقدیم

بہ ساحت مقدس ولیمصر (عجل اللہ تعالیٰ فرجہ) کہ انشاء اللہ باظہور خود دین واقعی را بر ما نمایان کنند

تشکر

از استاد گرامی سرکار خانم سلامی که با کلمه‌های علمی فراوانی در طول زمان تحصیل و در مسیر انجام این تحقیق بنده را یاری نمودند و همچنین از همسر گرامی ام که مراد طول انجام این تحقیق مساعدت و یاری نمودند کمال و تشکر و قدردانی را دارم.

چکیده

بسیاری از قوانین اصولی، قواعد فقهی و احکام شرعی به ظاهر آیات و روایات مستند هستند و یکی از مراجع فهم متون دینی، ظواهر عرف است. موضوع عرف، در کتابهای اصولی شیعه تحت عنوان مستقلی مورد بحث واقع نشده است، حال آنکه کاربرد وسیعی در جمع بین ادله دارد، به طوری که حتی حجیت بعضی ادله اصولی مثل حجیت ظواهر قرآن و سنت با آن اثبات میشود. در برخی منابع اصولی اهل سنت از عرف به عنوان منبع مستقل و دلیل مستقل در کنار قیاس و استحسان و استصلاح و همانند آن یاد شده است. بررسی جایگاه عرف در استنباط احکام از مباحث مهم عصر حاضر محسوب میشود زیرا از طرفی تغییر عرف و سیره و اختلاف بین عرف زمان صدور کتاب و سنت با عرف زمان متأخر، گاهی موجب خلط و التباس میشود از طرفی نیز گاهی در مورد جایگاه آن در قانونگذاری افراط شده و برخی معتقدند با تغییر عرف قوانین نیز باید تغییر کند.

شکی نیست که شارع عرف را در بسیاری از موارد حجت قرار داده است. برای دور ماندن از خلط موارد معتبر از موارد نا معتبر و برای مدخلیت عرف دو معیار در نظر گرفته شده از جمله، در عصر معصوم بودن، عدم ردع از طرف شارع و یا امضای شارع.

فهرست منابع

❖ قرآن

❖ نهج البلاغه

منابع فارسی

۱. توکلی، اسدا...، مصلحت در فقه شیعه و سنی، قم، مرکز انتشارات امام خمینی، ۱۳۸۴
۲. جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، در آمدی بر حقوق اسلامی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۴
۳. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، دانشنامه حقوقی، ج ۲، چ ۶، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۱
۴. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، مکتبهای حقوقی در حقوق اسلام، تهران، انتشارات ابن سینا، ۱۳۵۳
۵. جوادی عاملی، عبدالله، تفسیر تسنیم، ج ۳۱، قم، نشر اسراء، ۱۳۹۲
۶. جوادی عاملی، عبدالله، ولایت فقیه ولایت فقاها و عدالت، قم، نشر اسراء، ۱۳۷۸
۷. حجاریان، سعید، عرفی شدن در سپهر سیاست، تهران، انتشارات طرح نو، ۱۳۸۰
۸. دهخدا، علی اکبر، لغتنامه دهخدا، ج ۱۲، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۵
۹. ربانی گلپایگانی، علی، هرمنوتیک و منطق فهم دین، قم، مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۳۸۳
۱۰. سبحانی، جعفر، مفاهیم القرآن، ج ۱، چ ۴، قم، موسسه امام صادق (ع)، ۱۴۲۷ه
۱۱. صرامی، سیف ا...، جایگاه قرآن در استنباط، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۸
۱۲. طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، ج ۸ و ۱۱، قم، دفتر انتشارات اسلامی، بی تا
۱۳. علوی، محمد تقی، عرف و عادت در حقوق اسلام و ایران، تبریز، موسسه تحقیقات علوم اسلامی، ۱۳۸۳
۱۴. فیض، علیرضا، عرف و اجتهاد، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۸۷

۱۵. قلی زاده، احمد، واژه شناسی اصطلاحات اصول فقه، تهران، بنیاد پژوهشهای نور
الاصفیاء، ۱۳۷۹
۱۶. کرد فیروزجایی، اسدا...، راز خاتمیت و جاودانگی اسلام، قم، انتشارات اسوه، ۱۳۸۰
۱۷. محمدی، ابوالحسن، مبانی استنباط حقوق اسلامی (اصول فقه)، تهران، انتشارات
دانشگاه تهران، ۱۳۶۸
۱۸. مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی، فرهنگ نامه اصول فقه، قم، دفتر تبلیغات
اسلامی، ۱۳۸۹
۱۹. مطهری، مرتضی، اسلام و مقتضیات زمان، ج ۲، چ ۲، قم، انتشارات صدرا، ۱۳۷۲
۲۰. مکارم شیرازی، ناصر، دایره المعارف فقه مقارن، قم، مدرسه امام علی (ع)، ۱۳۸۵
۲۱. مهدوی هادوی تهرانی، مبانی کلامی اجتهاد، قم، موسسه فرهنگی خانه
فرد، ۱۳۷۷
۲۲. واسعی، سید محمد، جایگاه عرف در فقه، تهران، کانون اندیشه جوان، ۱۳۸۵
۲۳. واعظی، احمد، منابع فقه و زمان و مکان، ج ۹، بی جا، بی نا، بی تا

منابع عربی

۱. ابن فارس، معجم مغاییس اللغة، ج ۲، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۲۰هـ
۲. ابن منظور، لسان العرب و المحيط، ج ۴، بیروت، نشر دارالجلیل، ۱۴۰۸هـ
۳. ابن نجیم، زین العابدین، الاشباه و النظائر علی مذهب حنفیه، بی جا، انتشارات
مکتب التوفیقیه، بی تا
۴. ابوسنه، احمد فهمی، العرف و العاده فی رای الفقهاء، بی جا، انتشارات
دارالبصائر، ۱۴۲۵هـ
۵. ابی بکر، شمس الدین، اعلام الموقعین عن رب العالمین، ج ۳، مصر، انتشارات
السعاده، ۱۳۷۴هـ
۶. اصفهانی، محمد حسین، حاشیه کتاب المکاسب، ج ۱، بی جا، نشر
المحقق، ۱۴۱۸هـ
۷. افندی، محمد امین، مجموعه رسائل ابن عابدین، ج ۲، بیروت، دارالاحیاء التراث
العربی، بی تا

٨. بحر العلوم؛ محمد، الاجتهاد اصوله و احكامه، ج٣، بيروت، نشر الزهراء، ١٤١٢هـ
٩. بخارى، محمد بن اسماعيل، صحيح بخارى، ج٥، ترجمه: عبد العلى نور احرارى، بى جا، انتشارات شيخ الاسلام، ١٣٨٨
١٠. بروجردى، حسين، نهايه الاصول، ج٢، قم، نشر تفكر، ١٤١٥هـ
١١. بهبهانى، وحيد، الفوايد الحايريه، بى جا، مجمع الفكر الاسلامى، ١٤١٥هـ
١٢. الجيدى، عمر بن عبد الكريم، العرف و العمل فى المذهب المالكي، بيروت، دار الاحياء التراث العربى، ١٩٨٢م
١٣. حكيم، محمد تقى، اصول العامه للفقہ المقارن، بيروت، مؤسسه آل البيت، ١٩٧٩م
١٤. خمينى، روح الله، البيع، ج١، تهران، مؤسسه تنظيم و نشر آثار امام خمينى، ١٤٢١هـ
١٥. خمينى، روح الله، تهذيب الاصول، ج٢، قم، انتشارات اسماعيليان، ١٣٨٢هـ
١٦. خمينى، روح الله، الرسايل، ج٢، قم، انتشارات اسماعيليان، ١٣٨٥هـ
١٧. خويى، سيد ابوالقاسم، مصباح الاصول، ج٣، بى جا، كتابفروشى داورى، ١٤١٧هـ
١٨. رمضان البوطى، محمد سعيد، ضوابط المصلحه فى الشريعه الاسلام، دمشق، دارالفكر، ١٤٢٦هـ
١٩. زبيدى، محمد، تاج العروس، ج٢٤، بى جا، دارالهدايه، ١٤٠٨هـ
٢٠. الزحيلي، وهبه، الوجيز فى اصول الفقہ، تهران، نشر احسان، ١٣٧٨
٢١. الزرقاء، مصطفى احمد، المدخل الفقہى العام، ج٢، دمشق، انتشارات دارالقلم، ١٤١٨هـ
٢٢. سبحاني، جعفر، الموجز فى اصول الفقہ، قم، مديريت حوزه علميه، ١٤١٨هـ
٢٣. الشاطبى، ابى اسحاق، الموافقات فى اصول الشريعه، ج٢، بيروت، دارالكتب العلميه، بى تا
٢٤. شلبى، محمد مصطفى، اصول الفقہ الاسلامى، ج٢، بيروت، دارالنهضة العربيه، ١٣٩٨هـ
٢٥. صدر، محمد باقر، المعالم الجديده للاصول، بى جا، مؤسسه الهدى، ١٤٢١هـ
٢٦. صدر، محمد باقر، دروس فى علم الاصول، ج٢، قم، انتشارات كوثر كوير، ١٣٩١
٢٧. طباطبايى، سيد محسن، نهج الفقاهه، قم، انتشارات ٢٢ بهمن، بى تا
٢٨. طباطبايى، محمد حسين، حاشيه الكفايه، ج٢، قم، بنياد علمى فكرى علامه طباطبايى، ١٤٠٢هـ

۲۹. طبرسی ، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۳ و ۴، تهران، کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۷۳ هـ
۳۰. العاملی، شیخ حر، وسایل الشیعه، ج ۱۸، قم، موسسه آل البيت، ۱۴۱۲ هـ
۳۱. غروی اصفهانی، محمد حسین، نهایه الدرايه، ج ۲، بی جا، انتشارات سیدالشهداء، ۱۳۷۴ هـ
۳۲. غزالی، محمد، المستصفی من علم الاصول، بیروت، موسسه الرساله، ۱۴۱۷ هـ
۳۳. فیروز آبادی، مجدالدین، قاموس المحيط، ج ۳، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۱۲ هـ
۳۴. کاشف الغطاء، شیخ جعفر، کشف الغطاء عن مبهمات الشریعه الغراء، ج ۱، قم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۴۲۲ هـ
۳۵. کاشف الغطاء، شیخ جعفر، مصادر الحكم الشرعی و القانون المدنی، نجف اشرف، وزارت اوقاف و الشؤون الدینیة، ۱۴۰۸ هـ
۳۶. کاظمی الخراسانی، محمد علی، فواید الاصول، تقریرات میرزای نایینی، ج ۴، تهران، موسسه نصر، بی تا
۳۷. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۱۱، ج ۳، تهران، چاپ مروی، ۱۳۶۳ هـ
۳۸. مرتضی، الذریعه فی اصول الشریعه، ج ۱، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۳ هـ
۳۹. المظفر، محمد رضا، اصول الفقه، تهران، انتشارات دارالفکر، ۱۳۸۳ هـ
۴۰. مفید، التذکره بالاصول الفقه، قم، انتشارات دارالمفید، ۱۴۱۳ هـ
۴۱. میرزای قمی، قوانین الاصول، ج ۱، ج ۲، بی جا، کتابفروشی اسلامی، ۱۳۷۸ هـ
۴۲. نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، ج ۱۶، ۲۲، ۲۳، ج ۷، بیروت: دارالاحیاء تراث العربی، ۱۹۸۱ م.
۴۳. الهاشمی، محمود، ج ۴، ج ۲، قم، موسسه دایره المعارف الفقه الاسلامی، ۱۳۸۹ هـ
۴۴. هندی، علاءالدین، کنز العمال، ج ۴، ج ۵، بیروت، موسسه الرساله، ۱۴۰۵ هـ

۱. امیدی فر، عبدا...، مجله پژوهشهای فلسفی و کلامی، شماره ۳۰، ۱۳۸۵
۲. سبحانی، جعفر، نقش زمان و مکان در استنباط، مجله فقه اهل بیت، شماره ۴۸، ۱۳۸۴
۳. عابدیان، میر حسن، فصلنامه متین، شماره ۱۵، پژوهشکده امام خمینی، ۱۳۸۱